

## Nagybetűsítések mai írásgyakorlatunkban

Helyesírásunknak egyik legfontosabb — vagy sokak szerint a legfontosabb — területe a tulajdonnevek írása. Az e területen elkövetett hibákat, főleg a helytelen kisbetűsítéseket, mind oktatásunk, mind pedig közvéleményünk igen súlyosnak tartja vagy érzi. A kis- és nagybetűk megfelelő alkalmazása már az akadémiai helyesírás kezdete, 1832 előtt is nyelvtanaink sarkalatos pontja volt (FÁBIÁN 1967: 154). A kezdőbetű azonban csak az egyik problémája a tulajdonneveknek: e szófaji kategóriának a társadalom differenciálódásával együtt járó fejlődése, új névtípusok kialakulása egyre több kérdést vetett föl (SZEMERE 1974: 179). Napjainkra a korábbinál sokkal bonyolultabb feladattá vált a tulajdonnév meghatározása, az, hogy mit sorolunk ebbe a kategóriába. Sokszor nehézséget jelent vagy vitatható a tulajdonnév terjedelmének körülhatárolása is. Az alábbi áttekintés azonban nem vállalkozik e rendkívül szerteágazó elméleti kérdéskör feldolgozására, hanem a mindennapok írásgyakorlatának vizsgálatával igyekszik rámutatni az 1980-as, 1990-es évek bizonyos fejlődési irányára.

Mindenekelőtt írásunk címét kell értelmezni. Az egyszerűség kedvéért nagybetűsítésnek nevezett jelenségnek négy fő csoportja van, amelybe további alpontok tartoznak bele (a zárójelbe tett számok a fejezetekre utalnak):

**a)** az AkH. 1984.-ben rögzítettektől eltérő, nagy kezdőbetűs írásmód, amelyet társadalmi méretekben sokan követnek: az intézménynévszerű alakulatok köznévi tagja (1.), az intézmények alárendelt egységeinek neve (2.);

**b)** az AkH. 1984.-ben rögzítettek eltérő értelmezésére visszavezethető nagy kezdőbetűs írásmód: rendezvények, mozgalmak, programok megnevezése (3.), közsői betűszók (10.);

**c)** az AkH. 1984.-ben külön nem szabályozott újabb jelenségek: érték-papírok, biztosítási formák neve (7.), állatfajták neve (9.);

**d)** az AkH. 1984.-ben rögzítettektől eltérő, nagy kezdőbetűs írásmód, amely azonban — az a) ponttól eltérően — csak szűkebb körben tűnik föl: ünnepek, nevezetes napok (4.), márkanevek, ételek, italok neve (5.), lexikonok, kézikönyvek címe (6.), felekezetek, rendek, templomok neve (8.), expresszvonatok neve (11.), hónapok neve (12.), foglalkozások neve (13.), rádió- és tévéműsorok címe (14.), a családnevek előtti *dr.* rövidítés (15.), hivatalos iratok, bizonyítványok neve (16.).

Egyedi példákkal még lehetne folytatni ezt a terjedelmes sorozatot, de itt olyan jelenségek bemutatását tűzzük ki célul, amelyekből általánosabb következtetéseket vonhatunk le. A különböző formák pusztán számbavétele is már jelzi, hogy nem elszigetelt esetekről, hanem egyfajta összefüggésrendszerbe illeszkedő folyamatról van szó. Célunk éppen az, hogy a látszólag nagyon eltérő helyesírási problémahelyzeteket vizsgálva megállapítsuk: létezik-e valamiféle közös mozgatórugójuk ezeknek a nagybetűsítéseknek.

Az a)–d) pontba soroltakat érdemes összevetnünk azzal, hogy helyesírásunkban mindeddig milyen tulajdonnévi kategóriákat különítettek el. Az akadémiai helyesírás előzményei (1772–1832) című kiváló szakmunka a családneveket és a földrajzi neveket dolgozza föl (FÁBIÁN 1967: 195–201). Az akadémiai helyesírás története — az AkH. 1954. tárgyalásmódjához igazodva — négy területtel: a személynevek, az állatnevek, a földrajzi nevek és az intézménynevek írásmódjával foglalkozik (SZEMERE 1974: 179–206). Az AkH. 1984. az iméntieket újabb négyvel bővíti: a csillagnevekkel, a márkanevekkel, a kitüntetések és a díjak nevével, valamint a címekkel. A társadalmi változások eredményeként az AkH. 1994. az intézménynevek közé sorolta az alapítványok és a pártok nevének írását.

## 1. Az intézménynévszerű megjelölések

A magyar helyesírás szabályainak 11. kiadása a 190. pontban (rövidítés a továbbiakban: AkH. 190.) elkülöníti az intézménynévszerű megjelöléseket az intézménynevektől: „A pályaudvarok, megállóhelyek, repülőterek, mozik, vendéglők, eszpresszók, üzletek, fürdők, temetők stb. megnevezésében az intézményi jelleg kevésbé érvényesül. Ezekben a csak intézménynévszerű megjelölésekben a tulajdonnévi, illetőleg az azzal egyenértékű tagot (tagokat) nagybetűvel írjuk, az értelmezésre szolgáló köznévi tagot (tagokat) pedig kisbetűvel kezdve különírjuk: *Keleti pályaudvar ... Vén Diák eszpresszó, Korona cipőbolt ...*” Az AkH. 1954. a 261. pontban, az intézménynevek szabályában példaként szerepeltet két boltot is: *Háztartási Bolt, 2. sz. Népbolt*. Tehát a 11. kiadás megváltoztatta a korábbi előírást. A módosítás bevezetésétől eltelt tizenkét év — a jelek szerint — nem volt elegendő ahhoz, hogy átmenjen a köztudatba ez az új szabály. Különösen az üzletek és az éttermek (szakszerűbben és pontosabban: a kiskereskedelmi, valamint a vendéglátó-ipari egységek) írásmódjának mai gyakorlatában tapasztalható eltérés a szabályzatban foglaltaktól. Mind az üzletek kiírásaiban, mind pedig nyomtatásban általános az az eljárás, hogy az értelmezésre szolgáló köznévi tago(ka)t is nagybetűvel kezdik. Ennek eredendő oka az AkH. 1954. további hatása, illetőleg az a tény, hogy nemritkán elmosódnak a határok

az intézménynevek és az intézménynévszerű alakulatok között (gondoljunk csak a vállalkozásokra, bt.-kre, kft.-kre stb.).

A Hungária Szuperinfó Eger körzeti kiadásának két számát (1996. jún. 21., 234. sz.; 1996. aug. 2., 240. sz.) áttekintve megállapítható, hogy az intézménynévszerű megjelölések döntő többségének írásmódja nem követi az érvényes szabálypontot. A 234. számban 35, a 240. számban 36 idevágó példa szerepel, s a részletes adatok a következők:

	<b>Normasértő</b>	<b>Normakövető</b>	<b>Csupa nagybetűs</b>
	<b>írásmód</b>		
	<i>Korona Cipőbolt</i>	<i>Korona cipőbolt</i>	<i>KORONA CIPŐBOLT</i>
234. sz.			
	22 db	1 db	12 db
	62,8%	2,9%	34,3%
240. sz.			
	21 db	4 db	11 db
	58,3%	11,1%	30,6%

Néhány példa a 234. számból, a javítással együtt.

<b>Normasértő</b>	<b>Normakövető</b>
<i>Félpénzes Könyvesbolt</i>	<i>Félpénzes könyvesbolt</i>
<i>Fantázia Festékszalon és</i>	<i>Fantázia festékszalon és</i>
<i>Vegyiáru Bolt</i>	<i>vegyiárubolt</i>
<i>Teknőc Játékbolt</i>	<i>Teknőc játékbolt</i>
<i>Műszaki Bizományos Kereskedés</i>	Műszaki bizományos kereskedés
<i>Édes—Ízek Fagylaltpor Kereskedés</i>	Édes Ízek fagylaltpor-kereskedés
<i>Sikk Esküvői Ruhakölcsönző</i>	<i>Sikk esküvőiruha-kölcsönző</i>
<i>Tuti-Böngészde</i>	<i>Tuti böngészde</i>

(Most nem feladatunk az egyéb helyesírási hibáknak, illetőleg a nehézkes megfogalmazású neveknek az elemzése.)

Hasonlóan vegyes képet kapunk a telefonkönyvek áttekintésekor. A Magyar Távközlési Részvénytársaság Előfizetői Névsorának (sic!) Borsod-Abaúj-Zemplén megyei, 1996/1997-es kiadásából valók a következő példák.

<b>Normasértő</b>	<b>Normakövető</b>
<i>Csavar Szaküzlet</i>	<i>Csavarszaküzlet</i>
<i>Erenyő-Shop Élelmiszer bolt (!)</i>	<i>Erenyő élelmiszerbolt</i>
<i>Rokokó Bútorbolt</i>	<i>Rokokó bútorbolt</i>
<i>Belvárosi Divat Diszkont</i>	<i>Belvárosi divatdiszkont</i>
<i>Alfa Tankönyv és Tanszerbolt</i>	<i>Alfa tankönyv- és tanszerbolt</i>
<i>Pop-sarok</i>	<i>Popsarok</i>
<i>Sajó Vendéglő</i>	<i>Sajó vendéglő</i>

Az Előfizetői Névsor Arany Oldalak (sic!) fejezetében azért is nehéz megkövetelni a szabályszerű írásmódot, mert vegyesen szerepelnek itt az intézménynévnek számító vállalkozások, bt.-k, kft.-k és az intézménynévszerű megjelölések. A szerkesztők a könnyebb megoldást választották: mérlegelés nélkül nagybetűsítik az utóbbiakat is. (Legföljebb véletlenül, netán „hibaként” fordul elő néhány normakövető megoldás.)

Összegezőképpen az AkH. 190.-ről megállapítható, hogy mindennapi írásgyakorlatunkban nem érvényesül kellőképpen. A közeljövőben — várhatóan — továbbra sem fog beépülni a köztudatba, mivel a nagybetűs formák túlsúlya miatt az utóbbiak rögzülnek nemcsak az átlagemberben, de még az írással hivatásszerűen foglalkozók egy (jó?) részében is.

## **2. Az intézmények alárendelt egységeinek neve**

Az AkH. 189. négy alpontban szabályozza az intézmények alárendelt egységei nevének írását. (Az AkH. 10. kiadása nem tartalmazta ezt az esetet.) Az alárendelt egységeknek három fajtáját, „fokozatát” különíti el a szabályzat: intézménynek (mint főhatóságnak) alárendelt intézményei; intézményen belüli nagyobb szervezeti egység, testület; intézmények azonos rendeltetésű kisebb egységeinek típusokra utaló megnevezése. Témánkhoz az utóbbi két eset tartozik.

Az AkH. 189. b) pontja szerint egy intézményen belüli nagyobb szervezeti egység, testület stb. neve akkor írandó intézménynévszerűen (azaz nagy kezdőbetűvel, az *és* kötőszó, valamint a névelők kivételével), ha az egyediség érzékeltetésére szükség van. Ez a megfogalmazás tág teret hagy a megnevezések egyéni megítélésének, a különböző értelmezéseknek. Éppen ezért általánossá vált, hogy az intézmények, hivatalok, vállalatok belső szervezeti egységeinek a nevét mérlegelés nélkül nagy kezdőbetűvel írják, és nem alkalmazzák a szabály c) pontját. Eszerint kis kezdőbetűvel írjuk az intézmények azonos rendeltetésű kisebb egységeinek típusokra utaló megnevezését: *a XI. Ker. Tanács szakorvosi rendelője* (AkH. 1984.), *a Kossuth Nyomda*

*kereskedelmi osztálya* (AkH. 1994.). Már 1984 előtt is jellemző volt — azóta pedig még inkább az —, hogy az efféle megnevezéseket is nagy kezdőbetűvel írják. 1984 előtti példák:

*Miskolc városi Tanács Művelődési Osztálya,  
Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tanács Ipari Osztálya.*

1996-os példák:

*Miskolci Polgármesteri Hivatal Építési Osztálya*

*Miskolci Polgármesteri Hivatal Közlekedési Csoportja*

*Eger Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Művelődési és  
Sportirodája*

*Eger Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Vagyongazdálkodási  
Csoportja*

*Magyar Televízió Rt. Politikai Műsorok Főszerkesztősége*

*Magyar Rádió Oktatási Osztálya*

*Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tanulmányi Osztálya*

A különböző szintű közigazgatási hivatalok azonos rendeltetésű, típusjelölő kisebb egységeinek, osztályainak nevét már akkor is gyakran nagy kezdőbetűvel írták, amikor még fennállt a járási rendszer: *Járási Tanács Ipari Osztálya, Városi Tanács Ipari Osztálya, Megyei Tanács Ipari Osztálya*. A mai hivatalok írásgyakorlatában pedig azért nehéz igazságot tenni, mert az osztályok mellé fölzárkóztak a csoportok, amelyek magukat legalább annyira fontosnak tartják, mint az osztályok, és így megkövetelik a nagybetűs formát saját részükre is. Az egységes íráskép miatt a hivataloknak az jelenti a könnyebb megoldást, ha nem tesznek különbséget az osztályok és a csoportok között úgy, hogy az utóbbiakat kis kezdőbetűvel írják. (Lehet, hogy egy nagyobb csoportnak több munkatársa van, mint egy kis osztálynak.) Az AkH. 189. c) pontjának első bekezdése az elmondottak alapján napjainkban nem nagyon érvényesül, ezzel szemben fő szemponttá lépett elő az egyediség érzékeltetése (AkH. 189. b), valamint a részleg fontosságának nagybetűs kiemelése.

Ingadozott a felsőoktatási intézmények tanszékeinek írásmódja is. Az általános nagy kezdőbetűs forma mellett megvolt, illetőleg megvan a kis kezdőbetűs változat. Az AkH. 1994. a 189. b) pontban példaként föltünteti a *Járványtani és Mikrobiológiai Tanszék* nagy kezdőbetűs elnevezését, ezzel eldöntve a korábbi vitát, illetve kettősséget. (Az AkH. 1994. kihagyta az AkH. 1984.-ben szereplő példák közül a következőket: *a Medicor Művek Vállalkozási Gyára, a Szakszervezetek Nógrád Megyei Tanácsa, a Hazafias Népfront X. Kerületi Bizottsága*. E három helyére került az idézett tanszéknév.)

### 3. Rendezvények, mozgalmak, programok neve

Az AkH. 146. pontja szerint: „A rendezvények, rendezvénysorozatok, társadalmi és politikai mozgalmak, programok stb. nevét általában kisbetűvel írjuk: *jövő kutatási konferencia, nemzetközi orvoskongresszus, légkörkutatási szimpózium* [...] *a magyar nyelv hete* [...] *országos középiskolai tanulmányi verseny* stb. — Az intézményszerűeket azonban az intézménynevek mintájára írjuk: *Budapesti Nemzetközi Vásár, Szegedi Szabadtéri Játékok* stb.”

A 191. pont ehhez hozzáteszi: „Intézményszerű (rendszeresen ismétlődő országos vagy nemzetközi) rendezvények, kiállítások, vásárok stb. nevét az intézményekével azonos módon szokás írni: [...] *Vadászati Világkiállítás* stb. — De: *jövő kutatási konferencia* stb.”

Értelmezési gondokat okoz a rendezvények „intézményszerűsége”. Ha ez — a zárójeles magyarázatnak megfelelően — csupán a rendszerességet, a bizonyos időszakonként (évente, kétévente, ötévente stb.) történő megrendezést jelenti, akkor az összes ilyen, sorszámozott rendezvényt nagy kezdőbetűkkel íránk. Ha viszont az intézményszerűségen többet értünk a pusztán rendszerességnél, akkor más megoldásra jutunk. Az ÉKsz. *intézmény, intézményes* szócikkei alapján az intézményszerűség fogalmába beleértendők a következő tényezők: bizonyos személyi keret; kialakult rendszer, forma, szokás; intézmény, hatóság közreműködése; szervezethez. Folytatva a gondolatot: az intézményszerűséghez hozzáérhetjük a hivatásos szervező- és rendezőgárdát (az AkH. 146. pontjának idevágó két példája ugyanis ilyen). Ha az utóbbi értelmezést fogadjuk el, akkor a rendezvények döntő többségét kis kezdőbetűkkel írjuk.

Mai írásgyakorlatunkban is tükröződik ez a kettősség. A rendezvények legnagyobb részét nagy kezdőbetűkkel írják: *XV. Országos Táncbálatalálkozó, Magyar Reformátusok III. Világtalálkozója, Budapesti Millecentenáriumi Fesztivál, Péter-Pál Napi Aratóünnep, Egyetemi Anyanyelvi Napok, IV. Egeri Nemzetközi Kiállítás és Vásár, III. Országos Ifjúsági Anyanyelvi Parlament, Történelemtanárok II. Országos Konferenciája*. Ebben a — szándékosan — vegyes példasorban rendkívül eltérő tartalmú és súlyú rendezvények kerültek egymás mellé. Csak annyi a közös bennük, hogy írásmódjukra a 191. szabályt alkalmazták, azaz mérlegelés nélkül intézményesítették őket.

Még a nyelvészeti, nyelvművelő folyóiratok sem egységesítik a rendezvények írásmódját, s ez igen zavaró, ha egyetlen lapszámban tűnik föl a kétféle változat: *III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus* (Nyr. 1992: 250—253) — *II. dialektológiai szimpozion* (uo. 254—256); *9. Finn—Magyar Szemiotikai Szimpózium* — *3. osztrák—magyar szemiotikai kollokvium* (mindkét pél-

da ugyanazon az oldalon, Nyr. 1992: 492); *XI. Országos Anyanyelv-oktatási Napok* (Nyr. 1994: 477) — *Fordítók és tolmácsok XIII. világtalálkozója* (uo. 475); *Anyanyelvoktatási Napok* (ÉdAny. 1996. 3: 17) — *Édes Anyanyelvünk nyelvhasználati verseny* (ÉdAny. 1996. 1: 16) — *Édes Anyanyelvünk Országos Nyelvhasználati Verseny* (uo.).

Újabb jelenség a korábban kisbetűs versenyek mind gyakoribb nagybetűsítése: *Implom József Helyesírási Verseny* (Nyr. 1995: 422—424; Magyar-tanítás 1994. 4: 36 és 1996. 1: 38); *Kresznerics Ferenc Országos Anyanyelvi Verseny* (ÉdAny. 1995. 4: 15); *Verseghy Nyelvművelő Verseny* (uo. 17); *Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedő* (uo.); de *Nagy J. Béla országos helyesírási verseny* (uo. 14).

Az AkH. 146.-ban megadott példák közül *a magyar nyelv hetét* is írják nagy kezdőbetűvel (pl. az 1996-os, Jász-Nagykun-Szolnok megyei országos megnyitó meghívóján). Az *országos középiskolai tanulmányi versenyt* e sorok írója a szabályzaton kívül eddig kizárólag nagy kezdőbetűs formában látta (pl. ÉdAny. 1996. 3: 6).

#### 4. Ünnepek, nevezetes napok

Az ünnepek és a nevezetes napok írásának szabályát teljesen egyértelműen adja meg az AkH. 145., bár zárójelben utal az esetleges nagybetűsítés okára: „Kis kezdőbetűvel írjuk az ünnepeket, a nevezetes napokat, a rövidebb-hosszabb időszakokat, a történelmi eseményeket jelentő szavakat, szókapcsolatokat (bár olykor nem kicsi az érzelmi töltésük).” Ennek ellenére már 1990 előtt is gyakran lehetett látni — a megkülönböztetett tisztelet jeléül — nagy kezdőbetűvel írt alakokat: *Nemzetközi Nőnap*, (a) *Fegyveres Erők Napja*, *Pedagógusnap*. Ugyanez a helyzet ma is, gondoljunk például az *Anyák Napjára* vagy az egyházi ünnepekre (*Mindenszentek*, *Karácsony*, *Húsvét*), valamint a millecentenárium évében, 1996-ban sokszor leírt fogalomra, a *Honfoglalásra*.

Következzék ismét a statisztika: a 30 ezer példányban megjelenő Egri Riport című Heves megyei hirdetési újság 1994. évi 51. (azaz karácsonyi) számát tekintettem át. A szerkesztőség a lapnak leadott hirdetések helyesírását általában nem bírálja felül, nem javítja ki, nem egységesíti. Így meglehetősen vegyes kép alakul ki, de ez arra jó, hogy felmérjük a cégek, vállalkozások hirdetéseket feladó munkatársainak helyesírását. A nyolcoldalas lapban összesen 37 olyan hirdetés jelent meg, amely ünnepi jókívánásokat is tartalmaz (*kellemes ünnepeket*, *kellemes karácsonyt* stb.). Közülük 25-ben találkozunk nagybetűsítéssel (67%), és mindössze 12-ben (33%) írták szabályosan az ünnepek nevét, illetőleg a jókívánásokat. A normasértő formák is

igen változatosak — íme, néhány szélsőséges példa:

*Kellemes Karácsonyi Ünnepeket és boldog új évet kíván...*

*Békés, Boldog Karácsonyt és eredményekben gazdag új évet kíván...*

*Kellemes Karácsonyi Ünnepeket és Eredményekben Gazdag Új Évet kívánnak...*

*Kellemes ünnepeket és Boldog Új Esztendőt kíván...*

Hét olyan hirdetés is akadt, amelyben az előző mondattípus folytatásaként következő jelzős részeshatározót is nagybetűvel írták: *...kedves Vásárlóinak...; ...Kedves Vásárlóinak...*

Újabban tehát egyre kevésbé érvényesül az a szabály, hogy az ünnepek és a nevezetes napok nevét kis kezdőbetűvel írjuk: *nemzetközi nőnap, a fegyveres erők napja, pedagógusnap, anyák napja, mindenszentek, karácsony, húsvét, a honfoglalás* stb.

## 5. Márkanevek; ételek, italok neve

Csak ritkán hibáznak a márkanevek (ezen belül az ételek, italok nevének) leírásakor — általában követik az AkH. 193. és 194. pontját. Újabban azonban föl-föltűnnek nemkívánatos keverék formák: *Hellmann's Valódi Majonéz, Glóbus Sólet Csípős kolbásszal, Dr. Oetker Paradies Krém csokoládé ízű, Lamba Grape Fruit ital rostos*. Helyesen: *Hellmann's valódi majonéz, Glóbus sólet csípős kolbásszal* (vagy *Glóbus — Sólet csípős kolbásszal*), *Lamba rostos grépfrútital*. Az Oetker-termék neve csak annak pontos ismeretében javítható ki (*Paradies?*), de annyit így is megállapíthatunk, hogy a *csokoládéízű* egybeírandó.

A termékek csomagolásán található, ötletesnek, változatosnak szánt feliratok helyesírási szempontból néha igen zavarosak. Íme, egy elrettentő példa: *cerbona KÓKUSZOS Müzli KÜLÖNLEGESSÉG*. Itt éppen a gyárnak a márkanevének is felfogható elnevezését írták végig kisbetűvel, indokolatlan viszont a *KÜLÖNLEGESSÉG* ilyesféle kiemelése. Helyesen: *Cerbona (CERBONA) kókuszos müzlikülönlegesség*.

Étlapokon főleg akkor okoz gondot a tulajdonnév terjedelmének meghatározása, ha az ételek-italok megnevezésében sok a fantáziánévi elem vagy az idegen szó. Részlet az egri Pizza Club szórólapként is terjesztett étlapjáról:

*Pizza Hawaii* (helyesen: *Hawaii*)

*Pizza alla Bolognese*

*Pizza Tirol*

*Pizza Margharita*



*Pizza Hortobágy*

*Pizza Tenger Gyümölcse*

*Pizza Kívánság*

*Lasagna alla Besamel*

*Foghagymás Makaróni*

Ilyen szövegkörnyezetben tagadhatatlan az idegen írásmód hatása a magyar szavakra. Helyesen: *Hortobágyi pizza*, *Tenger Gyümölcse pizza*, *Kívánságpizza* (*Pizza kívánság szerint*), *Fokhagymás makaróni*.

## 6. Lexikonok, kézikönyvek címe

A könyvek címének írásmódját az AkH. 198. pontja szabályozza: „A többszavas címekben csak az első szót és a tulajdonneveket írjuk nagy kezdőbetűvel: *Magyar értelmező kéziszótár*, *Képes politikai és gazdasági világtalasz...*”. Egyes lexikonok, illetőleg alaplínek tekinthető kézikönyvek címét azonban szokták az állandó címek (AkH. 197.) szabálypontja szerint írni (azaz a többbelemű címekben minden szó nagybetűvel kezdődik, kivéve az *és* kötőszót, valamint a névelőt). A hagyomány és a megszokás mellett még azzal is magyarázhatjuk ezt az eljárást, hogy így hangsúlyozni tudják a gyakran többkötetes mű címének állandóságát (ellentétben az AkH. 198. pontjában megfogalmazott egyedi címekkel), illetőleg a folyó szövegben az efféle kiemelés hatékonyan segíti az olvasót. Az *Új Magyar Lexikon*, a *Világirodalmi Lexikon*, a *Néprajzi Lexikon*, a *Természettudományi Lexikon*, a *Természettudományi Kislexikon*, az *Új Filmlexikon* stb. nemcsak a címlapján szerepel ezzel az írásmóddal, hanem a lexikonon belül, például a bevezető rész folyó szövegében is. Nem ez a helyzet viszont a nyelvészeti kiadványokkal. Ezek ugyanis általában követik a 198-as szabálypontot (*A magyar nyelv értelmező szótára*, *Magyar értelmező kéziszótár*, *Nyelvművelő kézikönyv*), szakirodalmi hivatkozásokban mégis előfordulnak ettől eltérő, azaz nagybetűs megoldások. Még a Magyar Nyelv és a Magyar Nyelvőr hasábjain is találkozhatunk alkalmanként nagybetűsítéssel: *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára* (Nyr. 1988: 253; 1991: 147; MNy. 1994: 340), *Magyar Értelmező Kéziszótár* (Nyr. 1987: 508, 511 ; 1988: 125, 253; 1991: 147; 1993: 369; 1994: 86), *A Magyar Nyelv Történeti Nyelvtana I.* (Nyr. 1994: 87). Még egy lapszámon belüli következetlenség is előfordult: a Magyar Nyelvőr Szemle című rovatában egymást követte az *Új magyar tájszótár III.* (1993: 371) és *A Magyar Nyelv Történeti Nyelvtana I.* (1993: 383) bemutatása.

A jövőben a következetlenségeket várhatóan igyekeznek kiküszöbölni, erre utal például a Magyar Nyelvőr szerkesztőségének tájékoztatója a kéziratok formájáról. A mintaként közölt bibliográfiai részletekben az AkH. 198.

pontját követve csak a címek első szavának nagy kezdőbetűjét javasolják a szerzőknek, pl. *Nyelvművelő kézikönyv* (A Magyar Nyelvőr szerzőinek figyelmébe. 1996: 121—123).

## 7. Értékpapírok, biztosítási formák neve

Az utóbbi évtizedben egymás után jelennek meg az újabbnál újabb értékpapírok. 1984 előtt ez még nem vethetett föl helyesírási kérdéseket, így szabályzatunk nem foglal állást velük kapcsolatban. Mai írásgyakorlatunkban a nagy kezdőbetűs forma a kizárólagos: *Libertas Hozamjegy*, *Denár Kamatozójegy*, *Mezőbank Kamatozó Jegy*, *Florenus Értékjegy*, *Kincses Takarékbetétkönyv*, *Garas Betétjegy*, *Trezor Értékjegy*, *Magyar Államkötvény*. Nagy kezdőbetűsek az „alapok” is: *Növekedési Alap*, *Befektetési Alap*, *Ingatlan Befektetési Alap*, *OTP OPTIMA Nyíltvégű* (sic!) *Értékpapír Alap* stb.

Bár ezt a gyakorlatot utólag bizonyára már nem lehet egykönnyen megváltoztatni, elképzelhető lett volna az AkH. 190. vagy a 194. pontja szerinti írásmód (a tulajdonnévi, illetőleg az azzal egyenértékű tagot, tagokat nagybetűvel, az értelmezésre szolgáló, típust jelölő tagot, tagokat kisbetűvel írva: *Libertas hozamjegy*).

Ugyancsak nagy kezdőbetűvel írják a biztosítási formák nevét: *CSOB—2000 Családi Otthon Biztosítás*; *Élet-, Lakás- és Ingatlanbiztosítás*; *Fátum Kockázati Életbiztosítás*; *Ezüstfenyő Biztosítás*.

## 8. Felekezetek, rendek, templomok neve

Az AkH. 147. pontja szerint kis kezdőbetűsek a vallásokhoz, felekezetekhez tartozást jelentő szavak: *buddhista*, *katolikus*, *mohamedán*, *református*. Ugyanide soroljuk a szerzetesrendek megnevezését: *bencés*, *ferences*, *karmelita*, *minorita*; de: *Ferenc-rendi*. A templomok közkeletű megnevezése általában a felekezet vagy a szerzetesrend alapján történik: *a szegedi református templom*, *a miskolci evangélikus templom*, *az egri minorita templom*. Különösen útikönyvekben, idegenforgalmi tájékoztatókban fordul elő, hogy ilyenkor nagy kezdőbetűvel írják a templom közkeletű, de egyébként nem hivatalos nevét: *Ciszterci(ta) templom*, *Minorita templom* (főleg ez utóbbi gyakori). Nem közismert azonban, hogy a templomot kinek a nevére szentelték föl, pedig ez tekinthető a hivatalos, tehát tulajdonnévi megnevezésnek, nem pedig a felekezet vagy a szerzetesrend alapján történő említés:

<i>az egri ciszterci templom</i>	<i>Borgia Szent Ferenc-templom<sup>1</sup></i>
<i>az egri minorita templom</i>	<i>Páduai Szent Antal-plébániatemplom</i>
<i>a soproni orsolyita templom</i>	<i>Szeplőtelen Fogantatás-templom</i>
<i>a kőszegi minorita templom</i>	<i>Szent Jakab apostol templom</i>

## 9. Az állatfajták neve

Az MTA Állattenyésztési és Takarmányozási Bizottsága, valamint az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága közösen kidolgozta, majd 1995-ben elfogadta az állatfajták nevének helyesírási szabályait. Mivel az AkH. nem tartalmaz részletes útmutatást ebben a szaknyelvi kérdésben, érdemes részletesebben megismerkedni az elméleti alapokkal, a szabályok lényegével, s azzal, hogy milyen mértékben követik ezeket a szabályokat.

A tizenegy szabály közül témánk szempontjából is a legalapvetőbb az első: „Minden fajtanevet kisbetűvel kezdünk, akár köznévi, akár tulajdonnévi eredetű: *komondor, racka, tükörponty, versenyposta, angol agár, bonyhádi magyar tarka, tiroli szürke marha; saintgermaini vizsla; szeremley tyúk, orlov ló, santa gertrudis marha; stb.*”

Számunka lényeges a 6. pont is:

„A tulajdonnevekből keletkezett fajtaneveket a következőképpen írjuk.

a) Az egyelemű magyar tulajdonnevekből lett fajtaneveket eredeti írásmódjukat megtartva, de kis kezdőbetűvel írjuk:

Szeremley	<i>szeremley</i> (tyúk)
Tanganyika stb.	<i>tanganyika</i> (marha) stb.

b) A latin betűs írású egyelemű idegen tulajdonnevekből lett fajtanevekben az átadó nyelv írásmódját megtartjuk, de kisbetűvel kezdve írjuk őket:

Bombay	<i>bombay</i> (macska)
Galloway	<i>galloway</i> (marha)
Berkshire	<i>berkshire</i> (sertés)
Dobermann stb.	<i>dobermann</i> (kutya) stb.

c) A latin betűs írású többelemű idegen tulajdonnevekből lett fajtanevekben az idegen írásmódot csupa kisbetűvel írva tartjuk meg:

Santa Gertrudis	<i>santa gertrudis</i> (marha)
New Hampshire	<i>new hampshire</i> (tyúk)
Costeno con Cuerno	<i>costeno con cuerno</i> (kutya)
blonde d'Aquitaine stb.	<i>blonde d'aquitaine</i> (marha)

<sup>1</sup>Az itteni tulajdonnévi alakulatok leírásában az AkH. 168. és 170. pontja szerint járunk el.

d) A latin betűs írású, többemű, kötőjellel kapcsolt idegen tulajdonnevekből lett fajtanevekben az idegen írásmódot csupa kisbetűvel írva, a kötőjel elhagyásával tartjuk meg:

Romney-Marsh	<i>romney marsh</i> (juh)
Maine-Anjou	<i>maine anjou</i> (marha)
Ile-de-France stb.	<i>ile de france</i> (juh) stb.”

Részletesen a kutyák fajtanevének írását vizsgáltam meg. Néhány kynológiai kiadvány áttekintése után megállapítottam, hogy az idézett szabályok — bár arra még nem volt elég idő, hogy a szakmán belül közismertté váljanak — nagyrészt érvényesülnek a szakkönyvekben és -folyóiratokban. Ez azt is jelzi, hogy az egységes keretbe foglalt szabályok a betetőzését jelentik az írásgyakorlatban már korábban megindult egységesülési folyamatnak.

Példáimat a következő, 1993 utáni kiadványokból vettem: A Kutya (A Magyar Ebtenyésztők Országos Egyesületének kynológiai havi folyóirata), Új Kutyarevü (Hungaro-Gong Német—magyar Lap- és Könyvkiadó Kft.), Kutyarevü Extra (Ismeretterjesztő kynológiai magazin), Kutyavilág Extra (Ismeretterjesztő kynológiai magazin), Nagy Kutyalexikon (Dunakanyar 2000; 1993), Szinák—Veress: A világ kutyái (Dunakanyar 2000; 1995).

A kiadványokban általában kis kezdőbetűvel írják a tulajdonnévi eredetű fajtaneveket: *bolognese, chesapeake bay retriever, fila brasileiro, hamilton kopó, masztino napoletano, schapendoes, sheltie* (Shetland-szigeti kutya), *shiba inu, staffordshire terrier, welsh corgi cardigan, welsh corgi pembroke, west highland white terrier, yorkshire terrier*.

A nagy kezdőbetű általában két esetben marad meg: vagy akkor, amikor egy eléggé ismeretlen, új fajtát mutatnak be, vagy pedig akkor, ha márkanévet viselő hibridekről van szó. Ez utóbbi esetről az állatfajták szabályainak bevezetője a következőket írja: „Nem szerepelnek a szabályzatban azok a hibridek sem, amelyek márkanévet viselnek, mert írásmódjuk tekintetében a névadótól rögzített forma a követendő, még egyénieskedő, sőt bizarr írásképek esetében is.” Példák nagy kezdőbetűs írásmódra: *Cavalier King (king) Charles spániel, Cirneco dell’Etna, Coton de Tulear, Groenendael, Herdershond terrier, Hollandse, Laekenois, Soft Coated Wheaten terrier, West Highland White (white) terrier*. Sok nagy kezdőbetűs névvel találkozunk akkor, amikor bemutatják a kopók közel száz változatát (Kutyavilág Extra 1995. 11. 13—18): *Gascon Saintongeois, Griffon Fauve de Bretagne, Sabueso Espanol de Monte, Segugio Italiano a Pelo Raso, Treeing Tennessee Brindle*.

Az állatfajták nevének szabályozása ugyan helyesírási kérdés, de az, hogy mit sorolunk a fajták közé, már állattrendszertani probléma, amelyen a

biológus szakértők is sokat vitatkoznak.

## 10. A közszoí betűszók

Az AkH. 283. b) pontja szerint a közszoí betűszók csupa kisbetűből állnak, mivel kis kezdőbetűs szavakat helyettesítenek: *gmk* (gazdasági munkaközösség), *tbc* (tuberkolózis), *tsz* (termelőszövetkezet), *tv* (televízió). A szaktudományok körében viszont a többbelemű közszoí alakulatokat is csupa nagybetűkkel írt betűszókkal szokás helyettesíteni: *CB* (citizen band), *DNS* (dezoxiribonukleinsav), *EKG* (elektrokardiogram). A szabálypont utolsó bekezdése azonban megengedi az ilyen köznyelvi, nagybetűkkel írt betűszók használatát is: *TKM* (tájak, korok, múzeumok), *TDK* (tudományos diákkör).

Az utóbbi időben a legtöbb gond *áfa* (általános forgalmi adó) szavunkkal volt. Minden elképzelhető formában feltűnt: *áfa*, *Áfa*, *ÁFA*. Az AkH. 1994. szabályozta az írásmódját a szótári részben: *áfa*, *áfája*, *áfái*, *áfás számla*. Ennek ellenére mai írásgyakorlatunkban még meglehetősen vegyes a kép, továbbra is használják a nagybetűs formákat (*Áfa*, *ÁFA*). (A kérdésről bővebben l. VÖRÖS FERENC: Megjegyzések *áfa* szavunk írásmódjához. Magyar-tanítás 1994. 3. 30—31.)

Az *áfa* betűszóhoz hasonló két új fejlemény az *szja* (személyi jövedelemadó) és a *taj* (társadalombiztosítási azonosító jel). Mindkettőnek vannak nagybetűs változatai: *SZJA*, *TAJ*, *Taj*. A *TAJ* térhódítását segíti, hogy az Országos Egészségbiztosítási Pénztár a minden állampolgárhoz eljuttatott hivatalos iratban, az ún. Hatósági Bizonyítványban a végig nagy kezdőbetűs *Társadalombiztosítási Azonosító Jel* írásmódot alkalmazza, ezzel megalapozva a szintén nagybetűs *TAJ* változatot. A *Társadalombiztosítási Azonosító Jel* azonban nem tekinthető nagybetűvel írandó tulajdonnévnek — a személyi szám, az adószám vagy a személyi igazolvány sem az. (A jelenségről bővebben l. a 16. pontot.) Az lenne a legegyszerűbb és a legszerencsésebb megoldás, ha az *áfa* mintájára egységesen megmaradnánk a kisbetűs *szja* és *taj* írásmódnál. A szabályzat szerint nem hibás az *SZJA* és a *TAJ* sem, de az *Szja*, valamint a *Taj* kerülendő.

Eddigi példáinknál sokkal régebbi a *gyes* és a *gyed*: az előbbi a hatvanas évek végén, az utóbbi a nyolcvanas évek közepén keletkezett. A *gyes* az AkH. 1984.-ben, a *gyed* az AkH. 1994.-ben szerepel, így, kisbetűs formában. Napjainkban továbbra is megvan csupa nagybetűs alakjuk (*GYES*, *GYED*), ez azonban kerülendő. Ugyanez a helyzet a *tv* (*tévé*) betűszóval, csak így fogadható el az AkH. és a HKsz. szerint. Megjegyzendő, hogy a ma is fölbukkanó, de szabálytalan *TV*, *Tv* alakot sem a korábbi AkH., sem a

HTSz. nem tartalmazta.

Ahogy azt a 3. pontban (Rendezvények, mozgalmak, programok neve) már láttuk: az AkH. 146. példaként szerepelteti az *országos középiskolai tanulmányi versenyt*. A teljes név leírásakor a csupa kisbetűs írásmód lenne helyénvaló, ellentétben a mindennapok gyakorlatával. Ha viszont rövidítve, betűszóként írjuk, a *TDK* mintájára helyes az *OKTV*, végig nagybetűvel. Bizonyára a csupa nagybetűs betűszó hatására gondolják sokan azt, hogy a teljes megnevezés leírásakor nagy kezdőbetűket kell alkalmazni.

### 11. Expresszvonatok neve

A Magyar Államvasutak Hivatalos menetrendjének 1996/97-es kiadása — eddigi gyakorlatának megfelelően — továbbra is nagy kezdőbetűvel írja az expresszvonatok nevét: *Orient Expressz*, *Körös Expressz*, *Hellas Expressz*, *Alföld Expressz*, *Tisza Expressz* stb. (Néhol fölösleges kötőjelet is tartalmaz a név: *Orient-Expressz*.) Bár az AkH. szabályzati része nem ad külön felvilágosítást az expresszek nevének írásáról, a szótári rész *expressz* címszavának bokrában megtalálható a *Borsod expressz* forma, s mellette az alkalmazandó szabálypontra való utalás: 140. a). Ezek szerint: „Ha egy tulajdonnév egy köznévnél minőségjelzője, a két szót különírjuk egymástól: ... *a Kalmár fiú*; *Zsiguli gépkocsi*, *Fabulon arckrém*; stb.” A helyes formák tehát: *Orient expressz*, *Körös expressz*, *Hellas expressz*, *Alföld expressz*, *Tisza expressz*.

### 12. Hónapok neve

A hónapok kis kezdőbetűs írásmódja szabályzatainkban már 1879 óta változatlanul szerepel (SZEMERE 1974: 143), így legfőljebb csak súlyos tájékozatlanság vagy bizonyos idegen nyelvek helyesírásának hatása okozhatja a nagy kezdőbetű alkalmazását. Az első esetben mondatkezdő szónak vélik a hónap nevét az évszám után: *1996. Augusztus 25.* Nemcsak (igénytelen helyesírású) plakátokon fordul ilyen elő, de föl-föltűnik ez a hibatípus a Magyar Televízió feliratain (inzertjein). Az idegen nyelv hatásával magyarázható, amikor angol vagy német szakos főiskolai hallgatók nagy kezdőbetűvel írják a hónapokat (ahogy ez a nem magyar szakosoknak előírt Nyelv és kommunikáció c. tárgy oktatása során kiderül).

### 13. Foglalkozások, beosztások neve

A foglalkozások, munkahelyi beosztások megnevezését csak igen ritkán írják hibásan, nagy kezdőbetűvel. Igénytelen helyesírású hirdetésekben bizonyos vezető állásokat nagybetűsítenek fölöslegesen: *Értékesítési Területi*

*Vezető* (Hungária Szuperinfó 234. szám 2. lap), *Projektmenedzser* (Heti Világgazdaság 1996. 40. 116), *Irodavezető* (Heves Megyei Hírlap 1996. okt. 19. 16).

Az AkH. 152. pontjának 2. bekezdése szerint kisbetűvel kezdjük az ügyiratok, igazolványok, oklevelek végén az aláírás alatti megjelölést: *elnök, titkár, igazgató*. Ebben a helyzetben ritkán előfordul a nagybetűs forma is.

*Veress Emőke*  
*Áruforgalmi Manager*  
(Helyesen: *áruforgalmi menedzser*)

#### 14. Rádió- és tévéműsorok címe

A rádió- és tévéműsoroknak az AkH. 198. pontja szerint egyedi címük van: *Esti krónika, Vendég a háznál, Tetten ért szavak, Képes krónika, Ki mit tud?* A hivatalos műsorújság azonban néhány állandó címet a 197. pont szerint ír: *Népzenei Napló, Új Zenei Újság, Irodalmi Újság; A Hét, Új Reflektor Magazin* (Rádió- és Televízióújság. A Magyar Rádió hetilapja. 1996. 41. és 42. szám).

#### 15. A családnevek előtti *dr.* rövidítés

Az AkH. 153. pontja szerint a családnevek előtti *doktor* szót, illetőleg rövidítését csak kiemelt helyzetben (aláírásban, levélcímzésben, oszlopba rendezett névsorban stb.) és mondat elején kezdjük nagybetűvel: *Dr. Mészáros Mihály*. Mondat belsejében viszont kisbetűvel írjuk: *Ott volt dr. Mészáros Mihály is*. Az utóbbi esetben tehát hiba — de meglévő gyakorlat — a nagy kezdőbetűs írásmód. Létezik egy olyan helyesírási babona is, mely szerint a „kisdoktort” (az egyetemi doktort) kis kezdőbetűvel, a „nagydoktort” (az akadémiai doktort, azaz a tudomány doktorát) nagy kezdőbetűvel kellene írni azért, hogy megkülönböztessük a kettőt. Ilyen szabály azonban nincs.

#### 16. Hivatalos iratok, bizonyítványok neve

A hivatalos iratok, bizonyítványok megnevezését mondatban kis kezdőbetűvel írjuk, hiszen köznevekről van szó: *személyi igazolvány, arcképes igazolvány, katonai igazolvány, születési anyakönyvi kivonat*, (egyetemi végzettséget igazoló) *oklevél*. Az utóbbi években viszont a legújabb iratok, igazolványok, bizonyítványok egy része fölösleges nagybetűsítéseket tartalmaz.

Idézet az Országos Egészségbiztosítási Pénztár leveléből, amelyet 1995 októberében minden biztosított megkapott: „*Ezen nyomtatványról leválasztott HATÓSÁGI BIZONYÍTVÁNY az Ön Társadalombiztosítási Azonosító*

*Jelét tartalmazza. A Hatósági Bizonyítvány az egészségügyi szolgáltatásra való jogosultság igazolására önmagában nem alkalmas, arra továbbra is a Társadalombiztosítási Igazolvány, vagy az érvényes Betegbiztosítási Igazolvány szolgál.*” Helyesen: *hatósági bizonyítvány, társadalombiztosítási azonosító jel, társadalombiztosítási igazolvány, betegbiztosítási igazolvány.*

A közalkalmazottak félárú arcképes igazolványát 1996-ban fölváltotta az *Menetkedvezményi Egyezés* (sic!).

A nyelvvizsgázók újabbán *Állami Nyelvvizsga Bizonyítványt* kapnak (a helyes forma kiemelt helyzetben: *Állami nyelvvizsga-bizonyítvány*; mondatban: *állami nyelvvizsga-bizonyítvány*).

Van azonban jó példa is: Az APEH 1996 októberében juttatta el az adózó állampolgároknak az új *adóigazolványt*, amely tartalmazza az illető *adóazonosító jelét*.

## Összegezés

A nagybetűsítésnek nevezett jelenség a legkülönbözőbb helyesírási helyzetekben tűnik föl. Az okok megnevezésekor is sok mindenre hivatkozhatunk: a szabályok hiányos ismeretére, esetleg félreértésre vagy félreértelmezésre, sőt még a szabályzat semmibevételére is. De kell, hogy jelzésértéke legyen annak, hogy a változások iránya ennyire egybeesik. Már nem egyszeri hibákról beszélhetünk, hanem meghatározott folyamatról, ami ugyan helyesírási szempontból nemkívánatos jelenség, mégis tény. Tarthatjuk gyorsan terjedő divatnak, de a példákból kiderül, hogy a legtöbbször a háttérben ott van a megkülönböztetés, a kiemelés, az egyedítés (jogos vagy jogtalan) igénye. Abból indultunk ki, hogy a társadalom differenciálódásával együtt járó fejlődés már eddig is újabbnál újabb névtípusokat hozott létre, és újabbnál újabb kérdéseket, gondokat vetett föl. Az utóbbi megállapítás helyesírásunk jelenére és jövőjére is vonatkozik.

## Irodalom

AkH. 1954. = A magyar helyesírás szabályai. Tizedik kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.

AkH. 1984. = A magyar helyesírás szabályai. Tizenegyedik kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.

AkH. 1994. = A magyar helyesírás szabályai. Tizenegyedik kiadás. Tizenegyedik (példaanyagában átdolgozott) lenyomat. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Az állatfajták nevének helyesírási szabályai. Az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának belső kiadványa. Budapest. 1995. június 19.

ÉdAny. = Édes Anyanyelvünk. Nyelvművelő folyóirat. 1979—



ÉKsz. = Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1972.

FÁBIÁN Pál 1967. Az akadémiai helyesírás előzményei (1772—1832). Akadémiai Kiadó. Budapest.

SZEMERE Gyula 1974. Az akadémiai helyesírás története (1832—1954). Akadémiai Kiadó. Budapest.